

5. Записано у 1985 році від Гнипа Василя Дмитровича, 1922 р. н. у Рогатинському районі, освіта середня спеціальна. З 1938 з 1945 року перебував у Франції. В роки Другої світової війни брав участь у Французькому русі Опору (маки), пенсіонер, працював у Івано-Франківському РБУ №1 // Архів автора.
6. Паньків М. Повстанські пісні на Прикарпатті / М. Паньків // Українська повстанська армія – феномен національної історії. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 125–132.
7. Скрипничук Г. А ти, славно Україно, не забудь за мене / Г. Скрипничук. – Івано-Франківськ, 2004.
8. Зеленчук М. А ми тую червону калину підніmemo / М. Зеленчук. – Івано-Франківськ, 1991.
9. Андрусак М. Пісні з Покуття / М. Андрусак, М. Паньків. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001.

В статтє освещены материалы, касающиеся духовной культуры (песни, переводы), материальных памятников (символические могилы, памятники и памятные доски, кресты, восстановленные бункеры и др.) периода национально-освободительной борьбы украинского народа 40–50-х гг. XX века на Ивано-Франковщине.

Ключевые слова: *могили, памятники, памятные доски, кресты, часовни, песни, предания, партизаны, Прикарпатье.*

The article highlights the materials of spiritual culture (songs, translations) and on monuments of material culture (symbolic graves, monuments and plaques, crosses, restored bunkers and other) period of the national liberation struggle of the Ukrainian people in 40–50-es of XX century in Ivano-Frankivsk.

Keywords: *tombs, monuments, memorial plates, crosses, chapels, songs, legends, partisans, Carpathian.*

УДК 94 (477.8)

Борис САВЧУК, Уляна ПАЛІЙЧУК, Андрій ЧЕРВІНСЬКИЙ

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ 40-х – ПОЧАТКУ 50-х рр. XX СТОРІЧЧЯ В МОНУМЕНТАЛЬНІЙ СКУЛЬПТУРІ ПРИКАРПАТТЯ

У статті йдеться про добу національно-визвольних змагань українців (40-ві–50-ті рр. XX ст.), увіковічену у творах мистецтва – монументальній скульптурі Прикарпаття. Мовиться не тільки про знакові постаті (С.Бандера, Р.Шухевич та ін.), а й про пересічних учасників тих історичних подій, аналізуються обліковані пам'ятки національно-визвольної боротьби часів української незалежності, а також твори монументального мистецтва радянської доби.

Ключові слова: *національно-визвольна боротьба, пам'ятка, пам'ятник, скульптура, монументальне мистецтво, скульптурна “бандеріана”.*

Події та персоналії, пов'язані з національно-визвольним рухом другої половини 1940-х – початку 1950-х років, посіли пріоритетне місце у формуванні монументального літопису Прикарпаття часів державної незалежності. Ідеться про знакові постаті й тисячі рядових учасників, чий імена закарбувала національна пам'ять, а також про історичні події та окремі епізоди, що витворюють складну “мозаїку” боротьби українського народу. Увічнення їхньої пам'яті в меморіальній скульптурі часто супроводжувалося складним ідейно-політичним протистоянням.

Вищесказане сповна стосується діяльності з ушанування одного з головних символів українського націоналістичного руху С.Бандери, уродженця Прикарпаття. Після зруйнування двох перших пам'ятників третій бронзовий постамент на його честь (архітектор С.Давидюк, скульптори М.Посікіра, Л.Яремчук) відкрили у Старому Угринові Галицького району 17 травня 1992 р. під час Всеукраїнського фестивалю “Гомін Чорного Лісу”. Наступного дня освятили меморіальну дошку С.Бандері на вулиці його імені в Калуші. Велелюдне віче 1 вересня 1992 р. у Старому Угринові за участі Степана Бандери – онука провідника ОУН з Канади та численні звернення громадськості спонукали органи влади до створення тут окремого архітектурно-меморіального комплексу. Згідно з розпорядженням Калуської райдержадміністрації спершу

його відкрили 2 вересня 1993 р. на базі реконструйованої садиби родини Бандерів, яку разом із пам'ятником занесли до пам'яток історії і культури місцевого значення. Тут проводилися зйомки документального фільму “Дитинство Степана Бандери”, презентація якого відбулася в листопаді 1995 р.¹.

Після ухвали Івано-Франківської ОДА про зведення в Старому Угринові нового історико-меморіального комплексу 1 січня 1998 р. освятили наріжний камінь під його будівництво. У нього вклали капсулу зі зверненням до нащадків. Відкриття модерного чотириповерхового меморіального музейного комплексу відбулося 30 грудня 2000 р. Він складається з експозиційно-виставкових і господарських приміщень, літньої сцени, рекреаційної території. У 2002–2007 рр. комплекс перебував на балансі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, відтак був підпорядкований Музею визвольних змагань Прикарпатського краю, що фінансується обласним управлінням культури.

Згідно з концепцією науковців об'єкт переріс у меморіальний комплекс просто неба. До нього включили вцілілу частину хати, де народився С.Бандера, каплицю св. Покрови, кам'яну криницю, залишки двох зруйнованих пам'ятників і третій бронзовий постамент на честь С.Бандери, а також сучасну архітектурну споруду музею. Так постав важливий центр культурного життя Прикарпаття, де відбуваються святкування з нагоди народження Провідника ОУН (1 січня), створення УПА тощо. Через обмежене фінансування реконструкція названих об'єктів триває повільно.

Староугринівський комплекс став прикладом і стимулом розвитку “меморіальної бандеріани” на Прикарпатті. Руїнування перших пам'ятників Провідникові ОУН викликало хвилю громадських протестів і низку ініціатив з ушанування пам'яті діячів національно-визвольного руху. Уже 18 серпня 1991 р. (у переддень державного перевороту в СРСР) на багатолюдному вічі з нагоди 750-річчя Коломиї встановили пам'ятник С.Бандері (скульптор В.Рожик) – копію двічі зруйнованих у Старому Угринові. Його спорудили на кошти місцевої громади. У жовтні 1999 р. замість нього поставили бронзове погруддя². Тоді ж в Івано-Франківську встановили бронзову художньо-меморіальну дошку С.Бандері на вулиці його імені, а старий барельєф-триптих, що образно ілюстрував національно-визвольну боротьбу, передали до музею в Старому Угринові³.

Увічнення пам'яті головного символу українського націоналізму стимулювала груднева 2007 р. ухвала Івано-Франківської ОДА, що оголосила 2008-й Роком Степана Бандери⁴. Помітними віхами в цьому процесі стало встановлення 2007 року пам'ятників С.Бандері в Узині Тисменицького району (на кошти канадського мецената Г.Устинського)⁵; у Микитинцях, житловий масив Івано-Франківська (скульптор В.Вільшук)⁶; у Середньому Березові Косівського району та в Городенці⁷. У 2008 р. “скульптурна бандеріана” збагатилася монументами в Грабівці на Калушині⁸ та в інших населених пунктах. Установлені за громадські кошти за підтримки місцевої влади ці постаменти височать на велелюдних місцях, надаючи сільським і міським культурним ландшафтам більшої урочистості та викликаючи в місцевих мешканцях високопатріотичні почуття.

Вінцем “скульптурної бандеріани” стало відкриття ще одного меморіалу й величного монумента в Івано-Франківську. Під час широкої публічної дискусії переважила позиція, що він має розташовуватися на Європейській площі⁹. У річницю проголошення Акта про відновлення української державності у Львові, 30 червня 2007 р., тут освятили камінь з написом про встановлення майбутнього пам'ятника, який став символом ушанування речника українського націоналізму не лише жителями міста, а й усієї України. На урочисте відкриття величного меморіального комплексу 1 січня 2009 р. (автор і архітектор Я.Дорошенко, скульптор М.Посікіра) зібралася десятитисячна громада з різних областей України¹⁰.

Утім, подія викликала неоднозначну реакцію в громадських колах. Зокрема, міській раді закидали нераціональне використання коштів (шахрайство й марнотратство), стверджуючи, що на меморіал С.Бандері нібито витратили 45 млн грн, тобто 10% міського бюджету¹¹. Пристрасті посилював і той факт, що після відкриття пам'ятника меморіал залишався недіючим. Навіть патріотично налаштований часопис “Галицький кореспондент”, перелічуючи встановлені в Івано-Франківську пам'ятки на честь С.Бандери та його родини, резюмував, що

обласний центр поступово перетворюється на своєрідний “Бандерштадт”, бо така кількість монументів не оправдовує себе¹².

Не всі ініціативи краян з ушанування С.Бандери знаходили розуміння й підтримку з боку різних суспільних верств. Можливо, наслідуючи приклад Львова, куди перевезли прах подружжя Ребетів, в Івано-Франківську виникла Громадська комісія з перепоховання праху С.Бандери, яка почала пошук місця для реалізації цього проекту¹³. Однак його родина відповіла, що таке вирішення питання є “передчасним”¹⁴. Також виникла напруженість у стосунках з польською делегацією міста-побратима Ополе, яка із застереженням поставилася до можливої пропозиції щодо покладання квітів до пам’ятника С.Бандері в Івано-Франківську, позаяк поляки “стримано” ставляться до його героїзації¹⁵.

Невід’ємним складником “скульптурної бандеріани” стало вшановування членів родини Провідника ОУН. Його батькові, Андрієві Бандері, що походив з відомої галицької родини, був знаним священиком, польовим духівником УГА і громадським діячем, 1992 р. відкрили меморіальну дошку в Тростянці Долинського району. У цій останній парафії у травні 1941 р. він був арештований органами НКВС і незабаром страчений за вироком військового трибуналу. У січні 2009 р. у тростянецькому Народному домі відкрили музей родини о. А.Бандери¹⁶. На свято Вознесіння 2010 р. у Підпечарах освятили величний пам’ятник на честь Андрія та Степана Бандерів¹⁷, а ще раніше, у жовтні 2008 р., в Івано-Франківську встановили меморіальну дошку на честь їхнього сина і брата Василя – активного учасника націоналістичного руху, який загинув у німецькому концтаборі¹⁸. На родинній могилі Гадзінських–Бандерів (старий цвинтар Старого Угринова) у вересні 2007 р. урочисто відкрили пам’ятну стелу (архітектор Г.Підкамінна). Ще в 1990 р. сюди з Красноярського краю перенесли прах сестри Бандери Марти, а згодом на її могилі спорудили оздоблений надгробок.

У різних видах монументальної скульптури втілюється образ другої знакової постаті визвольної боротьби – генерала Р.Шухевича (Тарас Чупринка). Ініціативу Львівщини з ушанування Головного командира УПА підхопила Івано-Франківщина, де також чимало місць пов’язано з його бойовою та громадсько-політичною діяльністю. Цю справу підтримали органи місцевої влади різних рівнів, особливо після проголошення облрадою 2007-го Роком Романа Шухевича та звернення до Президента з клопотанням про присвоєння йому звання Героя України (посмертно)¹⁹.

Рух з монументального увічнення постаті Р.Шухевича охопив пам’ятні місця, пов’язані з його родинними зв’язками та життєдіяльністю. Так, у серпні 1995 р. у Тишківцях Городенківського району, звідки походить родина Шухевичів, відкрили величний пам’ятник Тарасові Чупринці (скульптор А.Басюк)²⁰. У листопаді того ж року у с. Княгиничі Рогатинського району, де в 1946–1947 рр. діяв керівний штаб підпільного національного руху, освятили ще один пам’ятник Р.Шухевичу²¹.

Окремі події в хроніці “меморіальної шухевичіани” на Прикарпатті набували широкого громадсько-політичного, культурно-просвітницького й наукового звучання. Це демонструють акції зі встановлення й освячення погруддя та меморіальної таблиці Р.Шухевичу на фасаді колишньої конспіративної “хати” в Княгиничах Рогатинського району (2002 р.)²²; на стрімкій скелі Одинець, неподалік с. Бубнище (2009 р.), де в серпні 1925 р. Шухевич-пластун установив синьо-жовтий прапор²³, та ін. 2007 року за участі освітянської й культурної громади та молоді Покуття відбулося встановлення художньо-меморіальних знаків Р.Шухевичу в Городенці на вулиці його імені²⁴ та на фасаді музею історії в Коломиї²⁵. У величний національно-патріотичний здвиг на Гуцульщині вилилося відкриття погруддя Р.Шухевича в с.Тюдів Косівського району в березні 2010 р.²⁶. На цих творах монументального мистецтва Тарас Чупринка зображений переважно без кашкета, що підкреслює мужність, жертвність, незламність людини-воєнка й державника, що несе величезний тягар відповідальності за долю нації.

Високохудожні скульптурно-меморіальні композиції увічнюють й інших визначних діячів українського націоналістичного руху. З-поміж них відзначмо барельєф Є.Коновальця (скульптори А.Басюк, І.Добровольський, архітектор П.Рибчак), установлений 1998 р. на вулиці його імені в Івано-Франківську, і величний пам’ятник засновнику ОУН у Старих Кутах Косівського району²⁷. Також на громадські пожертви поставили бронзовий барельєф в Івано-Фран-

ківську (2005 р.)²⁸ і монумент у приміському селі Угорники (2010 р.) на честь речника українського націоналізму С.Ленкавського²⁹. Через сім десятиріч у гранітному монументі повернувся на рідну Городенщину Верховний командант Збройних сил Карпатської України М.Колодзінський³⁰. Ці непересічні особистості постають в образах, що поєднують відданість національній ідеї, високий інтелект та інтелігентність, велику віру в краще майбуття свого народу.

Парадоксальним видається явище, коли після двох десятиріч існування української державності пам'ятникам націоналістичних діячів загрожує небезпека свідомого руйнування. Зважаючи на цю обставину, із січня 2010 р. діяльність патрульно-постової служби Івано-Франківська стали координувати таким чином, щоб її працівники якнайбільше перебували в місцях розташування пам'ятників борцям за волю України та в меморіальних скверах. А біля меморіалу С.Бандери встановили постійний пост³¹.

Важливим складником меморіального літопису українського повстанського руху стало спорудження в містах і селах монументів на честь загиблих земляків. Більшість із них з'явилася на Гуцульщині та Покутті, де ще за міжвоєнного періоду вкорінився культ загиблих героїв. Високим художньо-мистецьким рівнем відзначаються пам'ятники сотникам УПА: на Коломиїщині – М.Москалюку (2001 р.) у с. Іванівка³²; на Косівщині – Д.Негричу (2002 р.) у Вижньому Березові та Ю.Долішняку – у Яблунові³³; у Снятині – легендарному командирові УПА В.Андрусюку (1999 р., скульптор І.Самопам)³⁴ та ін. Вони являють собою погруддя, скульптури в повний зріст чи фігурні зображення на колінах, які постають у повстанських одностроях і кашкетах, часто зі зброєю. Їхні обличчя передають усвідомлення неминучості поразки від сильнішого й підступнішого ворога та водночас випромінюють переконання, що жертви не даремні, бо вони своїм життям торували шлях до свободи.

Праобразом відкритого в січні 2008 р. у Коломиї пам'ятника борцям за незалежну Україну став легендарний сотенний УПА М.Симчич, що відбув 33 роки в радянських концтаборах. Це гранітний триметровий монумент на двоступінчатому постаменті, титульна частина видовжена вгору й творить стелу, на тлі якої піднімається постать вояка УПА в однострої й мазепинці. Повстанець зображений у профіль з різким поворотом голови вправо; ліву руку тримає на лацкані кітеля, права опущена донизу, ніби в ній затиснено автомат. Рельєфно зображена зовнішність героя: мужнє обличчя, очі, які дивляться в далечінь; увиразнені деталі одягу: кишені з гудзиками, пряжка на ремені. Спорудження пам'ятника ініціював і спонсорував Герой України В.Ткачук³⁵.

У бронзі й граніті увічнені постаті жінок, які перебували в повстанських лавах. Пам'ятні знаки спорудили воякові УПА Марійці Микуляк у Будиліві Снятинського району (2000 р.)³⁶ і зв'язковій УПА Надії Відоняк у Калуші, який, власне, присвятили всім жінкам району, що полягли за волю України³⁷. Непоборність людського духу символізує погруддя К.Мандрик-Куйбиди в Болехові (2005 р.), котра відбула десять років сталінських таборів³⁸. Його автори В.Яриш й О.Скоп відтворили образ героїні, що поєднує риси 17-річної зв'язкової УПА й талановитої поетеси, яка зуміла передати біль і велич повстанської звитяги.

Ініціаторами й організаторами діяльності з ушанування пам'яті про національно-визвольну боротьбу за підтримки органів влади виступали різні патріотичні організації, зокрема Конгрес українських націоналістів (КУН) і братства вояків ОУН-УПА, "Просвіта", а також учителі й учні шкіл. Урочисті відкриття монументів відбувалися за участі представників політичних партій і широкої громадськості, а також супроводжувалися концертами, науковими форумами й прес-конференціями, "круглими столами".

Відновлення історичних пам'яток у вигляді окремих і братських могил вояків УПА та членів підпілля стало передумовою для монументального увічнення їхньої пам'яті. Таким промовистим прикладом слугує освячений у серпні 1999 р. пам'ятник загиблим воякам УПА в Долині Галицького району. Його основою стали знищені у 1980-х роках могила невідомих повстанців і латинський хрест Братства тверезості з мармурової крихти, які 1994 р. реконструювали й встановили на бетонному постаменті³⁹.

Один із перших сільських меморіальних повстанських комплексів виник 1992 р. у Космачі Косівського району. Його увінчує пам'ятник 153 членам ОУН, воякам УПА та мешканцям села, що загинули в протистоянні з тоталітарними режимами⁴⁰. Основу меморіального комплексу

су вояків УПА в Цуцилові на Надвірнянщині становить монументальна стела, зведена на кошти місцевої громади за фінансової допомоги обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії й культури⁴¹.

Більшість таких меморіальних композицій має доволі типовий вигляд, особливо якщо вони розташовані в одному чи сусідніх районах. Ідеться, приміром, про “повстанські меморіали” на Калущині, основу яких становлять високі видовжені земляні могильні насипи з масивними металевими пофарбованими під “березу” латинськими хрестами. Перед ними встановлювали пам'ятні знаки у вигляді бетонних тризубів із хрестами вгорі, а обабіч – пам'ятні таблиці чи трапецеподібні меморіальні стели з вигравіруваними кетягами калини, мазепинками, рушницями, шаблями тощо. Над стелами ставили ікони чи бюсти Матері Божої Неустанної Помочі, а під ними робили написи з прізвищами загиблих⁴².

Не вдаючись до художньо-мистецького аналізу таких меморіальних споруд, відзначасмо їх глибокий ідейно-філософський зміст. Одним із таких прикладів слугує відкритий 2003 р. пам'ятник воякам УПА у Снятині (автор В.Вільшук). Основою його горельєфної композиції є ангел, що навколішки молиться біля повстанської могили, на поперечне рамено хреста накинуто вишитий рушник, а вертикальне прикрашають стилізовані кетяги калини⁴³, що стверджує велич звитяги українського вояцтва, його високу духовність і відданість національній ідеї. А символічна Могила борцям за волю України в Саджаві Надвірнянського району відносно гармонійно поєднує кілька різних сюжетних ліній: наступність військової традиції, ліризм, трагедію втрати. Її композиція складається зі встановлених на земляному насипі скульптури ангела і православного хреста та розміщених унизу по периметру виготовлених із бетону символічних образів князя, козака, опришка, січового стрільця та матері з дитиною на руках (у центрі), прощання вояка з дівчиною (зліва) і пораненого повстанця, який лежить біля свого коня (справа)⁴⁴.

Оригінальністю форми й змісту вирізняється й монумент борцям за волю України в Тишківцях на Городенщині, що має вигляд півтораметрового бункера, вимурованого з річкового каменю на бетонному цоколі. З тильного боку споруду завершує двометровий бетонний козацький хрест. Чільний фасад пам'ятника становить чавунне барельєфне зображення пораненого повстанця та дівчини-медсестри. Над цоколем умонтовано дві таблиці з вилитими тризубами й прізвищами 32 вояків. Інша стилізована таблиця свідчить, що пам'ятник установлений організаціями КУНу і “Просвіти” у 1995 р.⁴⁵

Невелику групу меморіальних композицій, що увінчують поховання осіб, які належали до різних бойових формацій, репрезентує відкритий 2002 р. в Івано-Франківському меморіальному сквері монумент на честь полеглих вояків УПА, Першої української дивізії “Галичина” та членів ОУН⁴⁶. Тут потрібно відзначити й один із небагатьох на Прикарпатті пам'ятник на честь вояків Першої дивізії Української національної армії, споруджений 2002 р. у с. Долина Тлумацького району⁴⁷.

Знаменним явищем, що відповідає духові християнського всепрощення й національного примирення, стала поява монументів українським воякам, які перебували в лавах ворогуючих армій (радянська, УПА, інші), і жертвам різних тоталітарних режимів. На них часто фігурують написи на кшталт: “Жителям села, що загинули в роки Другої світової війни” тощо. Такі меморіали виникали різними шляхами. Приміром, у Коломиї, поряд із братською могилою радянських воїнів (1954 р.), що загинули в боях з німцями, 2000 р. постав пам'ятник усім полеглим у Другій світовій війні⁴⁸. А меморіальний комплекс у Яремчі складається зі споруджених різного часу Братської могили жертвам радянського тоталітарного режиму 1945–1946 рр., пам'ятника борцям за волю України та меморіальної дошки на честь вояків УПА⁴⁹.

У такому ракурсі згадаймо унікальний дендропарк із парком партизанської слави поблизу с. Заріччя Надвірнянського району. Основу його території площею 7 га становлять рідкісні породи кедра, дуба, липи, сосни, серед яких розташовані обеліск партизанської слави, капличка, алея героїв, пам'ятний знак на місці загибелі С.Руднева та пам'ятний камінь на місці майбутнього пам'ятника “Символ уроків єднання українського народу”⁵⁰.

Таким чином, за нашими узагальненнями, за два десятиліття незалежності на Прикарпатті звели стільки пам'ятників для вшанування подій і діячів національно-визвольного руху

1940-х – початку 1950-х рр., скільки меморіальних споруд, присвячених іншим подіям національної історії, разом узятих. Це змінило “монументальний ландшафт” краю, адже в кількісному відношенні вони перевищили число монументів тоталітарної доби. Більшість радянських пам’ятників і меморіалів продовжують існувати, однак вони часто, особливо якщо розташовані за межами населених пунктів, не підтримуються в належному стані. Чимало з них знімають з державного обліку, хоча в матеріалах з підготовки “Зводу...” (2005 р.)⁴⁰, згідно з нашими підрахунками, їх зафіксовано близько двох сотень.

1. Гаврилів Б. Вшанування пам’яті провідника ОУН Степана Бандери: про пам’ятники і пам’ятні місця С. Бандери в Івано-Франківській області / Богдан Гаврилів // Краєзнавець Прикарпаття. – 2008. – № 12. – С. 15–120; Степан Бандера в камені // Західний кур’єр. – 2008. – 9 жовт. – С. 5.
2. Пам’ятник Степану Бандері в Коломиї [Електронний варіант]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/>.
3. Степан Бандера в камені... – С. 5.
4. Олійник І. Про проголошення 2008 року Роком Степана Бандери / І. Олійник // Галичина. – 2008. – 5 січ; Про відзначення 100-річчя від дня народження С. Бандери : рішення Івано-Франківської міської ради // Західний кур’єр. – 2008. – 17 січ.
5. Пам’ятник Провідникові // Галичина. – 2007. – 11 жовт.
6. Відкрито пам’ятник С. Бандері // Рідна земля. – 2007. – 31 серп.
7. Болотенюк М. Він був, він є і буде завжди / М. Болотенюк, Я. Левкун // Захід. – 2008. – 4 груд.; Мельник В. Покуття вшановує Бандеру / В. Мельник // Галичина. – 2008. – 4–10 груд. – С. 10.
8. Вівчар Б. У Грабівці було свято / Б. Вівчар // Там само. – 2008. – 14 жовт.
9. Гончарук О. Де стоятиме Бандера? / О. Гончарук // Експрес. – 2008. – 14–21 лют. – С. 3; Івасів Р. Чи є місце Степанові Бандері в Івано-Франківську? / Р. Івасів // Галичина. – 2008. – 28 лют.
10. В Івано-Франківську відкрили пам’ятник Степанові Бандері [Електронний варіант]. – Режим доступу : <http://pikartgroup.com.ua/>; Масловська О. Відкриття меморіалу / О. Масловська // Рідна земля. – 2009. – 16 січ. – С. 12.
11. Бризицька О. Є гроші, яких нема / О. Бризицька // Вільна Україна. – 2008. – 5 лист. – С. 3; Дутка І. Це не пам’ятник Бандері – це пам’ятник шахрайству і марнотратству [Електронний варіант] / І. Дутка. – Режим доступу : <http://malacava.com/>.
12. Бандерштадт: місто Бандер // Галицький кореспондент. – 2011. – 5 січ.
13. В Івано-Франківську створена комісія з перепоховання праху Степана Бандери [Електронний варіант]. – Режим доступу : <http://news.if.ua/>.
14. Фальстарт? Родина С. Бандери вважає ініціативу іванофранківців про перепоховання провідника ОУН передчасною [Електронний варіант]. – Режим доступу : <http://news.if.ua/>.
15. Степан Бандера знову розділив поляків і українців [Електронний варіант]. – Режим доступу : <http://eurorobota.ucoz.com>.
16. Пам’ятки історії Івано-Франківської області // Вісник Івано-Франківської обласної ради та Івано-Франківської обласної державної адміністрації. – Івано-Франківськ, 2005. – № 31, ч. 1. – С. 103; Лазоришин І. Остання парохія о. Андрія Бандери / І. Лазоришин // Галичина. – 2009. – 10–14 січ.
17. Отця Андрія й Степана Бандерів увічнили в Підпечарах [Електронний варіант]. – Режим доступу : <http://paralleli.if.ua.news/>.
18. Мельник В. Ніхто не забутий / В. Мельник // Галичина. – 2008. – 18 жовт.
19. Леонов І. Чупринку – в герої України / І. Леонов // Україна молода. – 2007. – 7 берез.
20. Вівчар Б. Шухевичому роду нема переводу / Б. Вівчар // Галичина. – 2005. – 12 лип.
21. Бодяк В. Генерал Чупринка в бронзі / В. Бодяк // Експрес. – 2005. – 17 листоп.
22. Пам’ятки історії Івано-Франківської області // Вісник Івано-Франківської обласної ради та Івано-Франківської обласної державної адміністрації. – Івано-Франківськ, 2005. – № 32, ч. 2. – С. 32.
23. Назарчук Д. Присвячено Романові Шухевичу / Д. Назарчук // Свіча. – 2009. – 20 трав.
24. Михайлюк Д. Борцям за незалежність / Д. Михайлюк // Трибуна. – 1995. – 2 верес.
25. Руданець О. В своїй хаті – своя правда / О. Руданець // Наша Україна. – 2007. – 7 лип.
26. Глібчук Б. Пам’яті командувача / Богдан Глібчук // Галицька Просвіта. – 2010. – 25 берез.
27. Пам’ятник Провідникові // Там само. – 2010. – 14 січ.
28. Здобудеш Українську державу // Там само. – 2005. – 19 трав.
29. Головний герой ОУН знову в Угорниках // Західний кур’єр. – 2010. – 26 серп. – С. 2; До увічнення пам’яті Ленкавського прилучилися громадою // Галичина. – 2010. – 21 верес.
30. Пам’ятки історії Івано-Франківської області... – Ч. 1. – С. 77.

31. Пам'ятки під охороною [Електронний варіант]. – Режим доступу : <http://news.if.ua/>.
32. Пам'ятки історії Івано-Франківської області... – Ч. 1. – С. 128.
33. Там само. – С. 128, 171.
34. Там само. – Ч. 2. – С. 62; Стежками Української повстанської армії : туристичний путівник. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. – С. 86.
35. Мазуренко В. Мирослав Симчич – полковник українського вільного козацтва / В. Мазуренко // Шлях перемоги. – 2008. – 12 берез.
36. Пам'ятки історії Івано-Франківської області... – Ч. 2. – С. 63.
37. Там само. – С. 154.
38. Жулинський М. Важка дорога, вимощена словом / Микола Жулинський // Галичина. – 2012. – 22 берез.; Стежками Української Повстанської Армії... – С. 62.
39. Міста і села Галицького району: історія, пам'ятки, особистості. – Галич, 2002. – С. 523.
40. Пам'ятки історії Івано-Франківської області... – Ч. 1. – С. 157.
41. Буженко Т. Збереження пам'яток історії та культури – ознака цивілізованості / Тетяна Буженко // Західний кур'єр. – 1999. – 16 квіт.
42. Поточний архів науково-редакційного відділу “Звід пам'яток історії та культур. Івано-Франківська область” (Поточ. арх. наук.-ред. від.). Звіт відряджень у Калуський район. Звіт про виконану роботу (відрядження) в с. Голинь, Кадобна і Кропивник Калуського р-ну за 11 травня 2006 року старшого наукового редактора Олійник Мирослави Василівни, арк. 15–18.
43. Василів Б. Увічнено героїв / Б. Василів // Галичина. – 2003. – 29 трав.
44. Поточ. арх. наук.-ред. від. Звіти відряджень в Надвірнянський район. Звіт про відрядження Максимців Галини у с. Саджава Надвірнянського р-ну 6–7 жовт. 2008 р., арк. 23–24.
45. Там само. Звіти відряджень в Городенківський район. Звіт про відрядження Максимців Галини до с. Тишківці, Серафимці Городенківського району 25–26 вересня 2006 р., арк. 4–6.
46. Пам'ятки історії Івано-Франківської області... – Ч. 2. – С. 120.
47. Там само. – С. 110.
48. Там само. – С. 160.
49. Там само. – С. 177.
50. Поточний архів науково-редакційного відділу: Звіти відряджень в Надвірнянський район. Звіт про відрядження Зеновія Федунківа у с. Заріччя Надвірнянського району 30 жовтня 2008 р., арк. 44.

В статтє речь идєт о пєриодє национально-освободитєльной борьбы украинцев (40–50-є гг. XX вєка), увековечєнном в произвєдєниях искусствє – монументальной скульптурє Прикарпатья. Показаны не только знаковые фигуры (С.Бандєра, Р.Шухєвич и др.), но и рядовые участники исторических событий, дан анализ памятєк национально-освободитєльной борьбы врємєн украинской независимости, а также произвєдений монументального искусствє советского пєриода.

Ключєвые слова: национально-освободитєльная борьба, памятєник, скульптура, монументальное искусствє, скульптурная “бандєриана”.

The article highlights the time of national liberation competitions of Ukrainians (40–50 years of XX century, perpetuated in works of art – monumental sculpture of Prykarpattia. Talked not only about the sign figures (of S.Bandera, R.Shuhevych, other), but also about the ordinary participants of those historical events, the taken into account sights of national liberation fight, erected in the days of Ukrainian independence, and works of monumental art of soviet twenty-four hours are analysed.

Keywords: a national liberation fight, sight, monument, sculpture, monumental art, sculptural “banderiana”.